
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A MEGNEVEZÉS NEHÉZSÉGEI

Böndör Pál: *A krupié kiosztja önmagát*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986

Böndör Pál költészetét nem a drasztikus váltások sorozata, hanem a lassú, de észlelhető szerves fejlődés, az egyre újabb, ám csupán az alapvonásokat árnyaló jegyekkel való gazdagodás jellemzi. Mindezt *A krupié kiosztja önmagát* című verseskötete is bizonyítja, amely folyamatos-ságra valló és eltérést mutató mozzanatokot egyaránt tartalmaz.

A kötet hetvenöt számozott versből álló egyetlen ciklus, és mint a szellemesen megírt, rövid fülszövegből kiderül, lírai naplóként kell olvasnunk, mely 1985 folyamán keletkezett. E rendhagyó műfajmeghatározás nem erőszakolt, ugyanis választott vagy inkább természetszerűen megtalált műfaja követelményeinek megfelelően *A krupié*... olyan lírai jegyzetek sorából áll, amelyek a költő mindennapjainak külső-belső történéseiről, illetve a külvilág egyes jeleneteiről adnak számot, s az ezeket kommentáló észrevételeket, az ezekre reflektáló gondolatokat rögzítik költői eszközökkel, némileg leplezett, de az áttételesség mögül könnyen kiérezhető vallomások közvetlenségével, melyet már a kötet cím is mintegy előlegez. A naplószerűség hatását az egész cikluson uralkodó befeléfordultság, elsődlegesen a szubjektum belső világának tényeit vizsgáló attitűd és a — kezdettől fogva a böndöri költészet egyik legfőbb ismérveként számon tartott — meditatív jelleg kelti, formailag pedig a narratív elemek előtérbe kerülése és a mindennapi beszédhez közelítő versnyelv (e két tendencia már az előző kötetnél, a *Jégverés*nél is kifejezett volt) biztosítja. (Amihez hathatósan járul hozzá még a vesszők következetes elhagyásával gördülékenyebbé tett, egyenes vonalú s általában csattanóval záruló költemények egy lélegzetre „elmondott”, szakaszokra nem bontott volta, valamint az, hogy a könyv egészét sem szabdalják különálló ciklusokra, és így az egymást kiegészítő-magyarázó versek koherens egységé szerveződhetnek.)

A mottóul választott Vas István-sorok kissé félrevezetőek. Azt sugallják, hogy Böndör kizárólag a „bedugult” „ős forrást”, „a meggyalázott

átlagéletet” követi lírai naplójában, kerülve versbeli kitergetését „a művész tragikumának”, melynél Vas István keserűen ironikus sorai szerint „nem volt soha (...) nevétségesebb”. Holott mivel nem az általában vett „átlagéletet”, hanem saját életét akarta dokumentálni verssé formált jegyzeteiben, Böndör Pál nem kerülhette el a tudatában szüntelenül ott kíséző, költő voltából eredő gondolatainak, problémáinak a megverselését sem. Olyannyira, hogy éppen ezek boncolgatása képezi a kötet tartalmának jelentősebb részét.

Böndör költészetében mindig is fontos helyet foglalt el a költőlét néha valóban tragikusnak minősíthető ellentmondásainak taglalása, de *A kerupié...* szinte valóságos tárháza az olyan verseknek, amelyek összképéből ezek az ellentmondások majdnem hiánytalanul kirajzolódnak.

A *Szép szó* címűben például azt az általánosabb érvényvel már az egyik legkorábbi ars poetica értékű költeményében, a *Mindenekelőttben* is megfogalmazott tapasztalatát írta meg a költő — itt kizárólag az irodalomra vonatkoztatva —, miszerint az állandóan változó, alakuló világ a művészet eszközeivel adekvátan nem ragadható meg: a formáját naponta változtató „valóságba ágyazott keresztretjvény” megfejthetetlen, mert „A szó mely tegnap pontosan illett a rubrikába / mára kilóg belőle / vagy elégtelen kitölteni”. Nyelvi eszközeink a vers tanulsága szerint nem elegendők a valóság rejtettebb dimenzióinak feltárására és a „félíg tudatos” vagy éppen „tudatalatti” rezdülések kifejezésére. Ezt írják körül kissé játékosan az „*Orcáin a nap reggelfénye langall...*” című vers zárószorai is („Sok minden jut ilyenkor eszembe / mindet el is mondanám / de a nyelvem csak nyerítésre jár”). S mivel költőnk a jelenségek külső, látható burka alatt mindig a láthatatlan mögöttest keresi, azt kutatja, hogy a „különböző jelentésektől terhes” valóságnak „mi a neve” (*Egy pillantás technikai forgatókönyve*), nehézségekbe ütközik, amelyeket — Ottlik szókapcsolatának, „az elbeszélés, nehézségei”-nek a mintájára — a megnevezés nehézségeiként emlegethetnénk. Ezekre Böndör több helyen is utal: a *Koronatanúban* a negatív jelentéstartalmú „neveninos” jelzővel illeti a „délután”-t; „neked sincsen neved”, állapítja meg másutt (*Honfoglalásaink egyike*); a *Mint az elfelejtett tréfa értelmetlenné árvult csattanója* című vers titokzatos betegségéről azt írja, hogy „minden egyes előfordulásakor / új nevet kap” stb. Hogy sokszor milyen nehéz „nevén nevezni a gyereket”, azt a kötet huszonötödik darabjában fogalmazta meg a legszemléletesebben: „Arról hogy pontosan / ellentétesen cselekedtél / mint cselekedtem volna én / látom ugyan azt érezted / s a félreérthetetlen pillanatnak / ugyanazt a nevet adnád / mint nevezném én / ha megnevezni nem lenne lehetetlen” (*Nevén nevezni a gyereket*). A megnevezés helyett Böndörnek gyakran meg kell elégednie a sejtetés, a körülírás, a „képletesen” szólás lehetőségével, mely a valóság tartalmainak olyanfajta jelzésszerű közvetítésére szorítkozik csupán, ahogyan a faágak mozgása teszi láthatóvá vagy a falevelek zú-

gása hallhatóvá az önmagában láthatatlan és néma szelet (lásd a *Látható és láthatatlan* kezdő- és zárósorát). Ezért találó a *Keskeny part-sávon* helyzetrajza, amely olyasvalakiként láttatja a költőt, aki a kezéből kifolyó homokból és vízből épít a két anyag érintkezési vonala mentén „bonyolult várakat”.

Részben a megnevezés említett nehézségei miatt vannak Böndör Pálnak kételyei a költői megszólalás, a versírás értelmét illetően. E kételyeket azonban más tapasztalatok is táplálják. Elsősorban annak tudata, hogy a költészet a mindennapi életben közvetlenül nem hasznosítható. (Ezt a ma már közhelyszámba menő igazságot írja körül a *Kifli* következő részlete, a *Karsztbeli Műveletek* című ciklus első darabjának egyik tömör sorát — „a Gutenberg sóskifli ehetetlen” — variálva: „Alakíthatnám kifli alakúra a versem / akkor sem ehetnéd meg reggelire.”) Másodsorban az, hogy a költői ténykedés nem nagyon befolyásolja a világ dolgainak alakulását, és sokszor úgy tűnik, a költő „háttal” áll a világnak, mikor verset ír; a valóság tényei mellett a versírás kisszerű pepecseléssé törpül, mint a *Menekülés a valóságtól* című vers helyzetképében: „A hátam mögött birkóztak / valahol messze gyilkolták egymást / én kegyetlenül összpontosítva minden mozdulatomra / toldoztam-foltoztam az ég alján a pókhálót.” Ráadásul a versek olvasottsága — ama bizonyos sokat emlegetett „Gutenberg-galaxis” (Marshall McLuhan) jelenlegi „elhalványulásának”, az olvasáskultúra általános háttérbe szorulásának a folyamányaként, részeként — rohamosan csökken. A költők napjainkra szinte légüres térbe kerültek, műveiket egyre kevesebben olvassák, s még kevesebben tudják értőn befogadni. „Mégmértettek”, és „könnyűnek találtattak”; *A falra író kéz* példázata szerint a mai fiatalok zöme az újabbnál újabb együttesek nemegyszer „kivételesen ostoba” dalszövegeit is többre értékeli a verseknél. Jogos Böndör aggodalma: „ki itt a koronatanú / aki majd mindent elolvas?” (*Koronatanú*) Bár — mint írja — „a viszonzatlan szerelmeket / viszonylag higgadtan” veszi tudomásul, „mégis elég komolyan ahhoz”, hogy „április bolondjának” érezze magát (*Április bolondja*). Ez teszi érthetővé azt, hogy a kötetben több, közvetlenül az olvasóhoz intézett versbeli „kiszólásra”, sőt néhány már-már „használati utasításként” olvasandó versre (*Hajregü rejtem*) is bukkanhatunk. A *Kis hangtanból* az is kiderül, hogy költőnk az érthetőség, a könnyebb befogadás érdekében bizonyos engedelmeket is hajlandó tenni, amint ezt a kötet is tükrözi. Az értő, befogadó közeg hiányával magyarázható az is, hogy Böndör a „hóhérok” nem valami hízelgő titulussal tiszteli meg a kritikusokat, akik „a fehérre meszelt kínzókamrában” trancsírozzák szét „modern műszereikkel” a költői műalkotást. „Mennyi időre lenne szükségük / hogy művem kerek egészébe alakítani segítsenek? — kérdezi (*Az önkifejezés objektív nehézségei*). De a cenzúra is kap néhány oldalvágást a *Gomoly* és a *Ház-kentatis* című versekben. (E költemények — a szókimondó hangnemükkel

a *Jégverésbeli Utolsó versem* vonalát folytató *Kis részegség*, *Vegyszerrekeel dústított hasonlat*, *Kis ocsmánykodás*, *Közép-európai ételmérgezősek* stb. címűkkel együtt — *A krupié...* legizgalmasabb, de egyben leg-problematisabb részét képezik; mert egyfelől a korábbi kötetekben többnyire csak szégyenlősen megmutatkozó szatirikus-szarkasztikus hangvétel fölerősödése bennük viszonylag új hangot jelent Böndör Pál költészetében, másfelől viszont igencsak megközelítik azt az érzékeny határvonalat, amelyen túl a „direkt” beszéd már veszélyezteti az esztétikai minőségek érvényre jutását.) Mindenek ellenére Böndörnél a „Beszélj hát / ha már megszólaltál!” belső parancsa kerekedik fölül (a régebbi *Hangvilla* című versből), s az értő befogadók hiányának és „az önkifejezés objektív nehézségeinek” dacára a költő újra „kiosztja önmagát”, mintegy „a mesterség ártalmaként”: „Miután / »a címzett ismeretlen« jelzéssel / lassanként visszakapta / az összes lapokat / a krupié / rövid töprengés után / újra kiosztotta önmagát” (*A mesterség ártalmai*).

Ezzel a böndöri költészet problematikájának csupán egyik — bár ér-zésem szerint központi jelentőségű — témakörét tekintettem át vázla-tosan. Nem foglalkozhatok itt bővebben Böndör e legutóbbi verseskö-tetének egyéb vonatkozásaival, például a gyerek-, illetve ifjúkori emlé-kezéseket tartalmazó költemények és a számadás jellegű önéletrajzi ver-sek elszaporodásával (*Certifikátum*, *Don Quijote-gyermekkoromból*, *Gyermekvers*, *Főiskolai folklór*, *Férfikorom*, *gyermekkorom*, *Kapcsolók*, *A jövő zenéje* stb.) vagy az iskoláskori futóversenyek leírásával áttéte-lesen a megtett költői pálya(szakasz) tanulságait versebe foglaló dara-bokkal (*Egyéni csúcsom közelében*, *A hazai pálya előnye*, *Általános irányelvek*). Talán elég lesz, ha végezetül megállapítom: Böndör Pálnak ismét sikerült a megszólalás kételyeivel és a megnevezés nehézségeivel megbirkózva formába öntenie papírra kívánczó tudattartalmait, a ré-gieken kívül új motívumokat találnia önkéntelenül is újra meg újra föl-bukkanó, korábbi témáinak kibontásához („Ugyanazt is / másképpen kényszerül mondani naponta az / aki igényli hogy mondanivalóját / vi-szonylag pontosan megértsék” — írja a Szép szóban), s elkerülnie az önisméltést, az immár két évtizedes költői pályája során fölgülemlett alkotói tapasztalatainak pusztá rutinszerű alkalmazását, továbblépve né-mileg eddigi verseinek világán, valami újat is nyújtva az olvasónak, de ugyanakkor megtartva költészetének legfontosabb jellemzőit. Hogy ez sikerült neki, azt annak köszönheti, hogy — az ő szavaival — még ma sem ünnepli „saját győzelmét”, mert egyszerűen csak „futni” akar (*Ál-talános irányelvek*), s még mindig óvakodik a „cifra mondatoktól” (*A táj önérzete*), igyekezve világlátásának a lehető leghitelesebb, legtárgyi-lagosabb képét adni. Ami abból az egyfajta klasszicista igényvel jellemezhető (bizonyos szempontból talán bírálható, de mindenesetre ter-mékeny) poétikából eredeztethető, amelyet *Ahítat-minimum* című, ön-megszólító formában írt, magamagát buzdító, programszerű versében fo-

galmaz meg: „Milyen beszédek? És mennyi idézőjel! / Te másképpen beszélj és másképpen figyelj. / Mint hívő elődeid te is olyan légy / tiszta tekintettel fel a magasba nézz: / ha megszökött is onnan a szöke isten / az ég kékjében semmi változás nincsen!”

NÉMETH Lehel

„LÍRAI NAPLÓ”

Böndör Pál: *A krupié kiosztja önmagát*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986

Szokatlan költői vállalkozás eredményeként jöttek létre Böndör Pál legújabb, sorrendben hetedik verseskötetének versei: a lírai naplónak nevezett könyv szövegeit a költő folyamatosan, rövid időközökben, az „érlelés idejét” a minimumra csökkentve írta; egyetlen év (1985) leforgása alatt hetvenöt darabot. Inkább megírásának módszerében, mintsem tartalmában emlékeztet ez a könyv naplóra. A versekben reflektált valóság tartomány ugyanis alapvetően átminősül, mert Böndör létszemlélete, világérzékelése — még ha bevallottan, szinte tüntetőleg a „meggyalázott átlagélet” vonzásában írja is a költeményeit — eredendően, letagadhatatlanul költői. Mit sem változtat ezen Böndör pátoszellenessége, élőbeszédszerű előadásmódja, a mindenféle kimódoltságtól, stilizáltságtól, szövbűvészkedéstől való viszolygás: Böndör verset és nem lírai naplójegyzetet, ellenverset ír akkor is, ha erre életének egy „jelentéktelen” eseménye, egy napihír vagy egy mindennapi tárgy szolgál apropóként.

Már az előző kötetek — az eposzi teljességet parodizáló *Vigeposz* szerepversei és a prózai elemekben bővelkedő *Jégverés* darabjai — sejtették, hogy Böndör Pál költői pályájának fordulópontjához közeledik: a feszebb formákat fokozatosan kiszorítja az oldottabb, lazább versbeszéd. A narrativitás megjelenésének tehát kinyomozhatók az előzményei Böndör költészetében. Ennek csak látszólag mond ellent az autoreflexív költői attitűd, az önmagyarázat állandóan jelenlevő igénye, ti. Böndör sohasem zárkózott be magánvilágába, és ez akkor is igaz, ha esetenkénti „aforisztikusan zárt áttételessége”, enigmatikussága ennek épp az ellenkezőjét látszik bizonyítani. A tárgyiasságok, a tényvonatkozások, a versek referenciája mindenkor biztosította szövegeinek azt a nyitottságot, amely — irányuljon akár a legbelülire, akár a szövegen kívülre — föloldhatja a befogadás zárlatait. Legújabb kötetében csak látszólag tesz engedményeket az olvasónak: a renyhe, léha olvasó továbbra is értetlenül áll a Böndör-versek előtt, nem képes újraalkotni” azokat. Meg aztán a szerzői előzetes is megtévesztheti: úgy vélheti, a naplóforma ezúttal csak a gátlástalanabb magamutogatás ürü-